

Women Status According to Spinoza and Kant's Thought

Fatemeh Bakhtiari

Assistant Professor of Philosophy, Razi university, Kermanshab, Iran

f.bakhtiari@razi.ac.ir

Abstract

Spinoza, Dutch philosopher of the seventeenth century, and Kant, the hero of enlightenment, have dealt with women and their differences with men in their works. In a few places, Spinoza pointed out the matter of women and the sexual difference between people. Among Spinoza's works, there is no work that talks about just this matter. However, in the case of Kant, there are some works on this matter. Dealing with the matter of women and their social states according to these European philosophers of modern time, this essay tried to find out the similarities and differences of their attitudes. Thus, it has resulted that although their similar attitudes on the case of women, Spinoza's philosophy has some features which have made it the source and supporter of feminist philosophers and saved it from severe criticism of feminists have been proposed against Kant.

Keywords: autonomy, citizen, Kant, Spinoza, women

Matter of women

One of the matters which has been neglected in the past centuries and just lately comes to attention is the status of women in the view of earlier philosophers. It is one of the issues have been dealt with by feminist philosophers. Feminist philosophers who have engaged in a project of re-reading and re-forming the philosophical canon has faced two unique difficulties. The first, the problem of exclusion of women from the history of philosophy. Feminist philosophers have faced a tradition that believes there are no women philosophers and, if there are any, they are unimportant. The absence of women from the history of philosophy, and the canon, is reflected and discussed in some philosophical writings today. Although men philosophers and the historians of philosophy omitted and neglected women philosophers, they thought and sometimes explained women's features and their status in the family and society in detail. Thus, the second difficulty has been brought up for feminist philosophers when they are re-reading the western philosophical tradition. It is the exclusion of everything that is feminine or associated with women by philosophy itself and its norms of reason and objectivity. Moreover, when they have dealt with the matter of characterizing women and explaining the features commonly considered feminine, they have talked negatively. Spinoza, Dutch philosopher of the seventeenth century, and Kant, the hero of enlightenment, have dealt with women and their differences with men in their works and of course, they have also talked somehow negatively. In a few places, Spinoza pointed out the matter of women and sexual differences between people. Among Spinoza's works, there is no work that talks about just this matter. However, in the case of Kant, there are some works on this matter: *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime* and *Anthropology from a pragmatic point of view* for example.

Women in the view of Kant

In *Anthropology*, Kant has explained his views on the sexes and dedicated a section to describe the characteristics of the sexes. In that treatise, he has ascribed three features to women. First of all, women are described as naturally weak and fearful. The second characteristic ascribed to women by Kant is women's ability to manipulate men. The third feature is not explicitly mentioned by Kant but it may be inferred. In the *Anthropology*, he says, “the woman should *dominate* and the man should *govern* for inclination dominates, and understanding governs”. The third feature which seems important and fundamental for our discussion has been severely criticized by some feminist philosophers. Since Kant has explained that women act only on inclination, but men are capable of using their reason, feminists have considered it as violating the most fundamental principles of his ethical theory or excluding women from the category of “rational beings”. It is obvious that both of them are not acceptable. Moreover, women, like wage workers are considered passive citizens and obviously deprived of political rights as active citizens.

Women in the view of Spinoza

In his *Political Treatise*, Spinoza, like Kant, has deprived women of the right to vote as citizens. His first reason, like Kant's, is based on the weakness of women. The weakness of women has been mentioned in his *Theologico-political* treatise and *Ethics* too. The second reason according to him is explained on the basis of men's

emotions toward women. He held that men love women from mere lust and assess their ability and their wisdom by their beauty and also resent any favor which the women show to others. Thus, the equal political status of women and men according to him might damage peace. Despite women's exclusion from political matters, in the fourth part of his *Ethics*, Spinoza has stressed the equality of women and men in the state of nature. Although this statement may make Spinoza free from the criticism of feminists, the philosophy of him, especially his theory of mind, has also had some features which have made his philosophy an important source and support for the feminist philosophers.

In the eleventh proposition in the second part of the *Ethics*, Spinoza has explained what makes the human mind is ideas. Indeed, the object of ideas that constitute the human mind is the body. Thus, to the extent that "a body is more capable than others of doing many things at once, or being acted on in many ways at once, so its mind is more capable than others of perceiving many things at once". It means that the differences between human souls are the result of the differences between their bodies because some bodies have more interactions with other bodies and presumably minds of them perceive more things than others. As so far as perceiving more things increases the power and virtue of human beings according to Spinoza, it may be followed that women might have minds more perfect or as perfect as men if they have improved their interactions with others. Thus, some feminists have interpreted his views as a great source and support for their philosophy.

Conclusion

Spinoza and Kant have thought on women and extensively on their rights as citizens. Both of them deprived them of the right of voting. Although their views on political matters are somehow similar, their thoughts about men and women in the state of nature have an important difference. In the view of Kant, the difference between men and women is natural. He thought that women act only on inclination, but men are capable of using their reason. However, Spinoza has never talked about such a difference when explaining his theory of mind. He has considered women and men equal in the state of nature. Moreover, his theory of mind opens the way for women to improve their minds and reasons and make them more powerful and perfect, and thus acquire political status as men. As a result of those differences, feminists have severely criticized Kant but considered Spinoza as a great supporter of their philosophy.

References

- Bakhtiari, Fatemeh (2014), "feminist interpretation of Spinoza's theory of mind", *Falsafeh*, Vol. 41, issue 2. Winter and Spring, pages 47-64, https://jop.ut.ac.ir/article_50252.html.
- Broad, Jacqueline (2003), *women philosophers of the seventeenth century*, Cambridge university press.
- Descartes (1985), *Discourse on the Method*, Translated by John Cottingham, Robert Stoothoff, and Dugald Murdoch, in: *The Philosophical Writings of Descartes*, Vol.1, Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (1887), *The Philosophy of Law*, translated by W. Hastie, B.D. Edinburgh: T. & T. Clark.
- Kant, Immanuel (1992), "Answering the Question: What Is Enlightenment?", translated into Persian by Homayoon Fooladpoor, *Kelk*, no. 22, December & January 1991-2, pages 48-57, <http://ensani.ir/file/download/article/20120426145722-5209-326.pdf>

- Kant, Immanuel (2006), *Anthropology from a pragmatic point of view*, translated and edited by Robert B. Loudon, Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (2011), *Observations on the feeling of the beautiful and sublime and other writings*, edited by Patrick Frierson & Paul Guyer, Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (2012), *Groundwork of the Metaphysic of Morals*, translated and edited by Mary Gregor & Gens Timmermann, Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (2014), *The Philosophy of Law*, translated into Persian by Manouchehr Sanei Dare Bidi, Tehran: Naghshonegar.
- Kleingeld, Pauline (1993), "The problematic status of gender-neutral language in the history of philosophy: The case of Kant", *The Philosophical Forum*, vol. XXV, no. 2
- Lloyd, Genevieve (2009), "Dominance and Difference: A Spinozistic Alternative to the Distinction between "Sex" and "Gender"", Moira Gatens, *Feminist Interpretations of Benedict Spinoza*, the Pennsylvania State University Press, pp. 29- 42.
- Mikkola, Mari (2011), "Kant and moral agency and women's nature", *Kantian Review*, 16, 1
- Nye, Andrea (2004), *Feminism and modern philosophy: an introduction*, Routledge.
- Okin, Susan Moller (1982), "women and the making of the sentimental family", *philosophy & public affairs*, vol. 11. No.1, pp. 65-88
- Rachel, James (2003), *The Elements of Moral Philosophy*, McGraw-Hill.
- Spinoza, Baruch (1994), *Ethics*, edited and translated by Edwin Curley, in *A Spinoza Reader: The Ethics and other works*, Princeton University Press.
- Spinoza, Baruch (2002), *Political treatise*, translated by Samuel Shirley, in: *The Complete Works of Spinoza*, Hackett Publishing Company.
- Spinoza, Baruch. (1966). *The Letters*, translated by A. Wolf, in the *Correspondence of Spinoza*, Great Britain.
- Spinoza, Baruch. (2007). *Theological-Political Treatise*, translated by Michael Silverthorne and Jonathan Israel, edited by Jonathan Israel, Cambridge University Press.

مجله علمی پژوهش‌های فلسفی دانشگاه تبریز

سال ۱۴ / شماره ۳۰ / بهار ۱۳۹۹

جایگاه زن در تفکر اسپینوزا و کانت

فاطمه بختیاری

استادیار دانشکده ادبیات دانشگاه رازی

f.bakhtiari@razi.ac.ir

چکیده

اسپینوزا، فیلسوف هلندی قرن هفدهم و کانت، قهرمان عصر روشنگری، در آثار خود در باب زنان و تفاوتشان با مردان بحث کرده‌اند. اسپینوزا در فقرات محدودی به بحث زنان و اختلاف جنسیتی مابین انسان‌ها اشاره کرده است و بحث مستقلی در این زمینه ندارد ولی کانت ضمن آثاری مستقل ماحصل تفکراتش را در این زمینه بیان نموده است. مقاله حاضر بر آن بوده است که ضمن دستیابی به نگاه این دو متفکر دوره مدرن اروپا به زنان و جایگاه آن‌ها در جامعه به بررسی و مقایسه آرای آن‌ها نیز بپردازد و وجوه تشابه و تفاوتشان را دریابد و به این نتیجه رسیده است که علیرغم تشابه نظرات این دو متفکر در این زمینه، فلسفه اسپینوزا دارای ویژگی‌ای است که او را به عنوان منبع و حامی فلاسفه فمینیست نموده و از گزند انتقادات تندى که علیه کانت صورت گرفته است، مصون نگه داشته است.

کلیدواژگان: اسپینوزا، استقلال، زنان، شهروند، کانت

مقدمه

یکی از مسائلی که در گذشته کمتر بدان پرداخته شده است و اخیراً مورد توجه قرار گرفته نگاه فلاسفه پیشین به تفاوت‌های زن و مرد در مقام انسان است به طوری که وقتی نگاه برخی از آن‌ها را به انسان مطالعه می‌کنیم در گام نخست تحسین برانگیزند ولی وقتی پیش می‌رویم بشدت مایوس‌کننده به نظر می‌رسند چون متوجه می‌شویم منظور آن‌ها از انسان صرفاً مرد است و زن در نگاه آن‌ها زیر چتر آن همه اصول و قواعد اخلاقی و انسانی و شهروندی قرار نمی‌گیرد. کانت یکی از این فیلسوفان است که مورد بحث و بررسی این مقاله قرار خواهد گرفت. فیلسوف دیگری که بدان خواهیم پرداخت اسپینوزاست. هر دوی آن‌ها زنان را در جایگاه پایین تری نسبت به مردان می‌دانند و از اعطای حق شهروندی به آن‌ها خودداری می‌کنند. منتهی فلسفه اسپینوزا، برعکس فلسفه کانت، راه را بکلی بر زنان نمی‌بندد.

تا پیش از دوره مدرن همه فلاسفه بزرگ مرد بوده‌اند و نشانی از زنان مگر در گفتار و تحلیل‌های مردانه نیست. در سرآغاز دوره مدرن با اعلامیه دکارت مبنی بر برابری عقل نزد همه آدمیان (AT,VI,2) زنان متفکری چون مری آستل¹ پدید آمدند. آستل استدلال می‌کرد چون عقل امری کلی و متساوی در میان همه ابناء بشر است، پس زنان هم باید از نعمت تعلیم و تربیت و تحصیل علم و دانش و مزایای آن برخوردار شوند. فرانسوا پولاین دولاباخ دکارتی² نیز این نظریه موجود در قرن هفدهم را، که مدعی بود زنان پایین‌تر از مردان هستند و نمی‌توانند تحصیل کنند، به سخره می‌گیرد و آن را غیرعقلانی می‌داند (Nye, 2004: 36). با این که دکارت الهام بخش جنبش‌های زنان بود و در انبوه آثار دکارت هیچ سخنی درباره طبیعت و تربیت زنان یا درباره دردها و لذات ازدواج نمی‌یابیم و هیچ سخن منفی یا مثبتی درباره زنان بر زبان نرانده است؛ به بیان دیگر دکارت نه با زبانی توهین‌آمیز درباره زنان سخن گفته و نه با زبانی مؤدبانه از این جنس لطیف تعریف و تمجید کرده است، ولی هم در میان زنان متفکر معاصرش و هم در بازخوانی سنت فلاسفه غرب توسط برخی فلاسفه فمینیست مورد انتقاد قرار گرفته است. علت این انتقادهای گسترده فلاسفه دوگانه‌انگار اوست. در دهه ۱۶۴۰ الیزابت بوهیمیایی³ تبیین دکارت از نفس و بدن را به چالش می‌کشد (Broad, 2003: 13). پس از او مارگارت کاوندیش و آنه کانوی⁴ وجود تمایزی واقعی بین نفس و بدن را رد می‌کنند. مری آستل و داماریس ماشام⁵ با انکار تعامل واقعی بین نفس و بدن که فلاسفه دکارتی مانند مالبرانش، جان نوریس⁶ و لایب‌نیس بدان قائل شدند، مخالفت می‌کنند (ibid: 166).

فیلسوفان فمینیست در بازخوانی سنت دیرپای فلاسفه غرب با دو مسئله مواجه شدند. اولین مسئله آن که بر اساس باور این سنت زن فیلسوفی در تاریخ فلسفه وجود نداشته و اگر هم وجود داشته چندان فیلسوف

-
- 1 . Mary Astell
 - 2 . François Poulain de la Barre
 - 3 . Elisabeth of Bohemia
 - 4 . Margaret Cavendish and Anne Conway
 - 5 . Damaris Masham
 - 6 . John Norris

مهمی نبوده است. دومین معضل این است که در این سنت مفاهیم مهم فلسفی، مانند عقل و عینیت در تقابل با ماده و امر غیرمعمول یا هر آن چه که با مفهوم زن و زنانگی تداعی می‌شود، قرار می‌گیرد. فمینیست‌ها معتقد هستند که این تقابل‌ها منجر به حذف زن و مفاهیم زنانه از سنت فلسفه غربی شده است. البته بخش اعظمی از این گناه را، که برقراری و تأسیس این تقابل‌هاست، بر دوش دکارت، مؤسس فلسفه دوره جدید سنت غربی، نهاده‌اند. دلیل این که فیلسوفان فمینیست در بازخوانی تاریخ دوره جدید فلسفه غرب، دکارت را مسئول مغفول و مهجور ماندن جنس لطیف معرفی می‌کنند، مابعدالطبیعه دوگانه‌انگار اوست. فیلسوفان فمینیست استدلال می‌کنند که مابعدالطبیعه دوگانه‌انگار دکارت عالم طبیعی را تبدیل به شی کرد تا بشر بتواند آن را مهار کند و بر آن حاکم شود. به نظر فمینیست‌ها این شی‌انگاری طبیعت منجر به فروترانگاری زنان و کارگران و انسان‌های غیرمتمدن شد (بختیاری، ۱۳۹۲: ۹-۴۸).

اسپینوزا و کانت دو فیلسوف دوره مدرن اروپا هستند که مورد بحث و بررسی فلاسفه فمینیست قرار گرفته‌اند. کانت که قهرمان دوره روشنگری است زنان را از عرصه‌های عمومی و سیاسی و اقتصادی کنار می‌نهد و حتی آن‌ها را فاقد ظرفیت دستیابی به استقلال فردی می‌داند (Kleingeld, 1993: 134). اسپینوزا نیز نظرات مشابهی با کانت دارد ولی فلسفه او ویژگی‌هایی دارد که او را از انتقادهای گسترده فلاسفه فمینیست می‌رهاند و حتی فلسفه او را بعنوان منبع و حامی برای نظرات فمینیست‌ها می‌نماید. در مقاله حاضر بر آنیم نظرات این دو فیلسوف در این باره را شرح دهیم و وجوه تشابه و تفاوتشان را بررسی نماییم. بدین منظور ابتدا نظرات کانت در باب زنان را شرح می‌دهیم سپس نظر اسپینوزا را و نهایتاً به نکته عالی فلسفه اسپینوزا که او را بر خلاف فلسفه کانت مورد توجه برخی فلاسفه فمینیست‌ها می‌کند، می‌پردازیم.

شأن زن در فلسفه کانت

کانت فکر می‌کرد انسان جایگاه خاصی در نظام آفرینش دارد. البته اشرف مخلوقات دانستن بشر اختصاص به کانت ندارد و از دیرباز انسان‌ها می‌پنداشتند که با بقیه موجودات فرق دارند و از آن‌ها برترند. به نظر کانت انسان دارای ارزش ذاتی یا کرامت است که او را فراتر از هر ارزشی می‌کند (Rachels, 2003: 130). و بنابراین باید انسان غایت باشد نه وسیله (M.M.IV, 428). اما حیوان چنین جایگاهی ندارد. به نظر او حیوان وسیله است برای این که انسان به غایات مورد نظر خود برسد. برای کانت حیوان از نقطه نظر اخلاقی اهمیتی ندارد بلکه این انسان است که مهم است و هرگز نباید به عنوان وسیله برای رسیدن به غایتی در نظر گرفته شود. حتی کانت تا آن اندازه به این نظر خود پایبند شد که این را قانون غایی اخلاق دانست. او مثل برخی فیلسوفان دیگر معتقد بود که می‌توان اخلاق را در یک اصل غایی خلاصه کرد و همه الزامات و وظایف اخلاقی را از آن استخراج کرد. این اصل غایی را امر مطلق نامید (Rachels, 2003: 130). بنا به امر مطلق کانت باید چنان رفتار کرد که بتوانیم بخواهیم دستور ناشی از عمل ما به صورت قانون کلی درآید (M.M.IV, 421). دستور این است که باید طوری رفتار کرد که انسان از آن جهت که انسان است، چه خودمان چه دیگری، همیشه غایت در نظر گرفته شود نه وسیله (ibid: 429). وقتی کانت

می‌گوید انسان باید فقط به عنوان غایت لحاظ شود چون فراتر از هر ارزشی است و دارای کرامت^۱ ذاتی است، شأن و جایگاه انسان را می‌خواهد تعیین کند و برای این حکمش مبنا دارد. اول این که فکر می‌کند ارزش اشیا و حیوانات فقط در این است که وسایلی برای رسیدن انسان‌ها به غایاتشان باشند. ثانیاً و مبنای مهم‌تر برای این که انسان دارای ارزش ذاتی یعنی کرامت است، این است که انسان موجودی دارای عقل است یعنی « فاعلی عاقل و آزاد است که می‌تواند برای خودش تصمیم بگیرد، هدف تعیین کند و تحت هدایت عقل عمل کند». چون قانون اخلاقی قانون عقل است موجودات عاقل تجسم و تجسد خود قانون اخلاقی هستند، یعنی اگر موجود عاقلی وجود نداشته باشد، اخلاقی هم در کار نخواهد بود (Rachels: 131-2). حاصل سخن این که به نظر کانت انسان تنها موجودی است که دارای کرامت است و باید با انسان طوری رفتار شود که این کرامت خدشه دار نشود. استفاده ابزاری از انسان از نظر کانت زیر پا گذاشتن کرامت انسانی است. معنای ظاهری سخن کانت این است که ما باید برای ارتقای خیر و سعادت و رفاه انسان بکوشیم و « به حقوقش احترام بگذاریم و از آسیب رساندن به او احتراز کنیم و به طور کلی برای تحقق غایات دیگران حتی المقدور بکوشیم » (ibid: 132). اما سخن کانت معنای عمیق‌تری هم دارد. موجوداتی که باید بعنوان غایات فی نفسه در نظر گرفته شوند، موجوداتی عاقل هستند و غایت در نظر گرفته شدنشان به معنای احترام به عقلا نیتشان است. بنابراین به نظر کانت ما هرگز نمی‌توانیم مردم را کنترل کنیم یا از آن‌ها برای رسیدن به اهدافمان (حتی برای اهداف خیر) استفاده کنیم (ibid).

منظور کانت از انسانی که دارای ارزش ذاتی و کرامت است و باید به عنوان غایت در نظر گرفته شود، چیست؟ آیا لفظ انسان که در فلسفه اخلاقی کانت از آن صحبت می‌شود، شامل انسان اعم از مذکر و مؤنث است؟ یا صرفاً منظور او انسان مذکر است؟ فی الواقع جایگاه زن در فلسفه اخلاقی کانت چیست؟

کانت بر اهمیت اطلاق پذیری کلی فلسفه اخلاقی‌اش تأکید می‌کند و می‌گوید: « نه فقط بر انسان‌ها^۲ بلکه بر همه موجودات معقول» باید اطلاق شود (M.M.IV, 408). حتی معتقد است که در حوزه اخلاق هیچ شکافی بین نظر و عمل پذیرفته نیست. اساس فلسفه اخلاق کانت مفهوم آزادی برابر برای همه موجودات عاقل است و این که هرگز نباید به هیچ انسانی به چشم وسیله نگاه کرد بلکه او را همیشه باید به عنوان غایت در نظر گرفت. او استدلال می‌کند که حق آزادی برابر برای همه انسان‌ها قرارداد یا معامله‌ای را که مالکیت فرد بر خودش را نقض کند، غیرمجاز می‌نماید. به نظر برخی مفسرین می‌رسد نظر کانت درباره ازدواج ناقض این اصل عام فلسفه اخلاقش است (Okin, 1982: 78-9).

هدف از ازدواج به نظر کانت فقط ازدیاد نسل بشر نیست بلکه انسانی کردن رابطه بین زن و مرد است. او ازدواج را قراردادی مادام‌العمر بین زوجین می‌داند و رابطه خارج از ازدواج را مصداق رفتار با انسان به عنوان وسیله و شی می‌داند و آن را بشدت رد می‌کند (ibid: 80). او ازدواج را «تعهد دو شخص ناهمجنس برای تملک صفات جنسی یکدیگر در طول زندگی» می‌داند (Kant, 1887: 110). کانت ازدواج را رابطه‌ای بر پایه تساوی در مالکیت می‌داند (ibid: 111). او سوالی را مطرح می‌کند که آیا این دستور قانون که زن باید از شوهر مثل اربابش اطاعت کند، اصل برابری در ازدواج را نقض نمی‌کند؟ و پاسخ می‌دهد: «نه». استدلالی

1 . dignity

2 . men

که بر آن می‌آورد مبتنی بر برتری طبیعی شوهر است (ibid: 112). درست است که نتیجه گیری کانت در راستای قوانین ازدواج زمانش بود اما موافقت او با این قوانین و استدلال بر حقانیت آن‌ها مستلزم این است که کانت بر خلاف امر مطلق خود استدلال کند. در این زمینه او مصلحت، اتحاد و نیازهای خانواده را در نظر می‌گیرد و استقلال و حق زن را قربانی آن‌ها می‌کند و در این زمینه قراردادی را که مالکیت فرد بر خودش را نقض می‌کند، مجاز اعلام می‌کند (Okin, 1982: 80).

موضع فرودست زن که کانت با آن مشکلی ندارد مثل جایگاه شهروندان نابالغ و منفعل است که برای کانت قابل تحمل نبود چون در تناقض با کرامت و آزادی انسان است. به نظر مفسرینی مثل اوکین، کانت نه فقط وضعیت فرودست زن در مقابل شوهر را موجه می‌داند بلکه معتقد است به خاطر مستقل نبودن زنان اعطای حقوق سیاسی به آن‌ها ضرورتی ندارد. البته کانت کارگران را هم بخاطر مستقل نبودنشان از حق رای دادن محروم می‌کند اما در عین حال تأکید می‌کند که باید ترتیبی داده شود تا این شهروندان منفعل یا زیردستان جامعه بتوانند فعال شوند و از حقوق سیاسی برخوردار شوند. جالب اینجاست که این‌جا هم کانت زنان را مشمول این تبصره ای که برای شهروندان منفعل می‌کند، نمی‌نماید. به نظر می‌رسد در نگاه کانت زنان به صرف زن بودنشان هرگز قادر به ارتقای جایگاه اجتماعی و سیاسی خود نیستند (ibid: 81).

در موضع کانت تناقضی آشکار دیده می‌شود. اگر قرار بود اصول اخلاقی کانت بر «تمام موجودات عاقل» اطلاق شود، پس چرا کانت بر عدم اطلاق آن‌ها بر زنان زمانش انتقاد نکرد؟ چرا وضعیت اخلاقی، قانونی، سیاسی زنان معاصرش نزد او امری موجه بود؟ برخی مفسرین توجیه این مطلب را در بخش سوم مقاله «ملاحظاتی در باب احساس امر زیبا و امر شریف»¹ می‌یابند. آن‌جا کانت می‌گوید مرد جنس شریف است و دارای فهم عمیق است، فهمی که مستلزم زحمت و تقلاً است ولی زن جنس لطیف است و دارای احساس و مهربانی و همدردی است و از فهمی ظریف برخوردار است. کانت هم مثل روسو استدلال می‌کند که این تفاوت‌ها ذاتی هستند و این دو جنس باید تحت تعلیمات متفاوتی قرار بگیرند. به نظر کانت اگر زنان سعی کنند به دنبال کسب امور عقلایی بروند به طبیعت زیبای خود صدمه می‌زنند و برایشان بدبختی به همراه دارد. او فکر می‌کند موضوعی که زنان باید به دنبال آن باشند شوهرانشان است (ibid: 81-2). زنی که کانت در این مقاله توصیف می‌کند، زنی است که استعداد هیچ نوع استقلالی ندارد و نیاز به کتاب خواندن و کتاب آموزی ندارد، چون نقشش آرایش کردن است نه فکر کردن: «او زیباست و نامزد یک مرد می‌شود و همین بس است» (Observation, II, 240-241). کل این توصیفات به نظر اوکین نشان می‌دهند که کانت اصلاً زن را داخل در مقوله موجودات عاقل مورد نظر نظریه نمی‌داند (Okin, 1982: 82). کانت حتی می‌گوید: «حکمت فلسفی زن تعقل نیست بلکه احساس است» (Observation, II, 230). فضیلت زنان مبتنی بر زیبایی است و رفتار اخلاقیشان مبتنی بر میل به ارضا شدن است. اوکین استدلال می‌کند وقتی کانت تأکید می‌کند برای زنان «هیچ بایدی، هیچ وظیفه‌ای» در کار نیست، معلوم می‌شود که از نظر او زن اصلاً انسان نیست چون اگر زن نه با عقلانیت بلکه باید با حس و ظرافت حس توصیف بشود، حسی که او را همسری افسونگر و نگاهبان خانواده می‌کند دیگر آن وقت نیاز نیست که نظریه اخلاقی، که قابلیت اطلاق به «کل موجودات عاقل» دارد، به او نیز اطلاق شود (Okin, 1982: 81-82). خلاصه این که به نظر اوکین

1 . Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime

می‌رسد وقتی کانت در فلسفه اخلاقی و سیاسی اش از انسان صحبت می‌کند، منظورش فقط مرد است. شاهد دیگر بر این مدعا را در کتاب *آنتروپولوژی از منظر پراگماتیک* می‌توان یافت.

کانت در کتاب *آنتروپولوژی از منظر پراگماتیک*¹ نظراتش در باب دو جنس مذکر و مؤنث و تفاوت‌های آن‌ها آن‌ها را شرح داده و بخشی کامل را به این مطلب اختصاص داده است. او در این کتاب چندین ویژگی به زنان نسبت می‌دهد (به نظر کانت این ویژگی‌ها و تفاوت‌های بین زنان و مردان ناشی از نظام الهی است و بنابراین ضروری، تغییرناپذیر و هدفمند است) (Kleingeld, 1993: 135). اول این که زنان طبیعتاً ضعیف و ترسو هستند در حالی که مردان قوی و شجاعند. به نظر کانت منشأ ترس زنان در ساختار زیست‌شناسانه آن‌ها است چون طبیعت مقرر کرده که زنان بچه به دنیا بیاورند. او فکر می‌کند زنان به دلیل همین ضعف نیازمند حمایت مردانه هستند (Anthropology, VII, 306). اما نکته مهمتر در این زمینه این است که کانت شجاعت را مقوم ذات فضیلت (Kleingeld, 1993: 135)، یا حتی خود فضیلت (Anthropology, VII, 256) می‌داند و در مقاله «یک پاسخ به سوال روشنگری چیست؟» شجاعت را شرط ضروری برای مستقل شدن فرد می‌داند. توضیح این که کانت در این مقاله می‌گوید روشنگری یعنی خروج بشر از کودکی. و کودکی را «ناتوانی از به کار گرفتن فهم خود بدون راهنمایی دیگران» می‌داند و شجاع بودن را لازمه استفاده از فهم اعلام می‌کند (کانت، ۱۳۷۰: ۴۹). کلاینگلد به این ترتیب این سخنان را تفسیر می‌کند که زنان همیشه کودک یا نابالغ باقی می‌مانند و همواره به سرپرستی نیازمند خواهند بود، یعنی زنان هرگز مستقل نمی‌شوند. میکولا با این نظر مخالف است. او بر آن است که کانت ادعا نمی‌کند زنان مثل کودکان طبیعتاً ناقص هستند و نمی‌توانند رأی و نظری داشته باشند بلکه توانایی قانونی برای اظهار نظر و رأی ندارند و همانطور که زنان نباید به جنگ بروند نباید در دیگر حوزه‌های مردانه نیز ورود کنند. به نظر میکولا نمی‌توان از این فقرات نتیجه گرفت کانت زنان را جزء موجودات عاقل نمی‌داند (Mikkola, 2011: 101).

دومین ویژگی زنان در نظر کانت این است که زنان می‌توانند بر مردان تأثیر بگذارند و با استفاده از زیرکی که طبیعت در نهادشان گذاشته، آن‌ها را رام کنند. کانت این را هم کار طبیعت می‌داند و فکر می‌کند طبیعت این طرح را ریخته تا مردان را به سوی اخلاقی شدن سوق دهد (Anthropology, VII, 306). معنای این سخن این نیست که به نظر کانت زنان شأنی اخلاقی دارند و بدین ترتیب در اخلاقی شدن مردان سهیم می‌شوند. بلکه برعکس کانت در این زمینه رفتار زنان را کودکانه توصیف می‌کند. همان طور که کودکان آدم را وادار به رفتار ملایم و مهربان می‌کنند، زنان هم به همان شیوه مردان را به سوی رفتار مؤدبانه و انسانی هدایت می‌کنند. به نظر کلاینگلد منظور از انتساب «وصف کودکی به زنان تأکید بر نابالغی آن‌هاست» (Kleingeld, 1993, 136). پیش‌تر گفتیم میکولا با این تفسیر مخالف است. به نظر نگارنده فقرات مذکور از کانت نظر کلاینگلد را بیش‌تر تأیید می‌کند.

کانت دو ویژگی مذکور را به صراحت ذکر کرده است. سومین ویژگی زنان در نظر کانت به صراحت بیان نشده ولی از مطالعه آثار او قابل استنباط است. کانت در فقره ای می‌گوید: «زن باید سلطنت کند مرد حکومت، چون میل سلطنت می‌کند فهم حکومت» (Anthropology, VII, 309). در ادامه فقره زن را به پادشاهی خوشگذران و مرد را به وزیر عاقل چنین پادشاهی تشبیه می‌کند (ibid: 310). این فقرات به نظر

1. Anthropology from a pragmatic point of view

کلاینگلد نشان می‌دهند که «کانت فکر می‌کرد مشخصهٔ زنان عمل از سر میل است» نه فهم و عقل. و در واقع این مردان هستند که هم ظرفیت تعقل دارند و هم الزام به آن را (kleingeld, 1993: 136). این سومین ویژگی که به نظر برخی مفسران اس و اساس نظر کانت در باب زنان را تشکیل می‌دهد، مورد انتقاد شدید فیلسوفان فمینیست واقع شده است چون می‌اندیشند بنا به فلسفهٔ کانت استقلال و آزادی صرفاً درخور موجودات عاقل است و کانت با چنین توصیفی از زنان آن‌ها را از حوزهٔ موجودات عاقل بیرون رانده، آن‌ها را از حقوق انسانی و شهروندی محروم کرده و اصول فلسفهٔ سیاسی و اخلاقی خود را نقض کرده است.

خلاصه این که به نظر کانت چون زنان ضعیف و ترسو هستند و تحت هدایت امیال خود هستند، به بیان دیگر چون زنان نمی‌توانند مستقل عمل کنند یا فکر کنند و تصمیم بگیرند، نیاز به حمایت و هدایت مردانه (یعنی حمایت همسرانشان) دارند. درست است کانت ازدواج را رابطه‌ای دوطرفه می‌داند که هر دو نفر به طور مساوی از دارایی‌ها و امور جنسی هم بهره‌مند می‌شوند و بدین ترتیب مخالفت خود با استعمار زن را اعلام می‌کند اما این بدین معنا نیست که او قائل به برابری زن و مرد است بلکه کانت معتقد است شوهر حق دارد دستور بدهد و زن موظف است اطاعت کند. مرد ارباب زن است چون برتری طبیعی دارد و تصمیم گیرندهٔ نهایی است (ibid: 137). ممکن است اشکال شود که کانت نوعی تسلط (سلطنت) را به زن اعطا کرده اما باید توجه داشت که حدود این قدرت و تسلط و به بیان کانت سلطنت را هم باز شوهر تعیین می‌کند. اما نکتهٔ مهم این است که این اعمال قدرت و تسلطی که کانت به زنان نسبت می‌دهد در حوزهٔ میل است و این قسم تسلط در نظر کانت ارزش چندانی ندارد. در واقع توانایی حاکمیت بر اساس عقل برای کانت مهم است و او می‌اندیشد زن چنین توانایی‌ای ندارد. به علاوه کانت از یک طرف در بنیاد مابعدالطبیعهٔ اخلاق بیان می‌کند که ارزش فعل اخلاقی در این است که از روی تکلیف و وظیفه^۱ انجام گرفته باشد (M.M. IV:399). از طرف دیگر در مقالهٔ «ملاحظات در باب احساس امر زیبا و امر شریف» بر آن است که فضیلت زن زیبایی است و فضیلت مرد شرافت است. او فکر می‌کند زن از بدی دوری می‌کند نه به این خاطر که اخلاقی نیست و ناعادلانه است بلکه به این خاطر که اخلاقاً زشت است. افعال فضیلت آمیز نزد زنان افعالی هستند که به لحاظ اخلاقی زیبا باشند. برای زنان هیچ بایده و الزامی قابل تحمل نیست (Observation, II, 231). در ادامه می‌گوید باور به این که جنس لطیف قابلیت عمل به اصول را داشته باشد، برایش سخت است (ibid, 232). البته این را هم می‌گوید که قابلیت عمل بر طبق اصول در میان مردان هم نادر است (ibid). قول به این که زنان افعال اخلاقی را بخاطر زیبا بودنشان و از سر میل انجام می‌دهند و هیچ الزام و بایده و عمل بر اساس تکلیفی را بر نمی‌تابند، بدین معناست که افعال آن‌ها در نظر کانت اخلاقی نیست چون از سر عمل به تکلیف نیست.

بنا به فقراتی که از رساله‌های کانت ذکر شد، به نظر می‌رسد به نظر کانت زنان باید تحت حمایت مادام‌العمر مردان باشند. آن‌ها در حوزهٔ امور قانونی قابلیت ندارند و نمی‌توانند در دادگاه حاضر شوند، در حوزه اقتصاد فعالیت کنند و فعالیت‌هایی که در محدودهٔ خانه انجام می‌دهند، اصلاً کار و حرفه نیست. بنابراین برای ادارهٔ زندگی خود متکی به شوهرانشان هستند. به علاوه زنان در نظر کانت فاقد حق شهروندی هستند. کانت زنان را در زمرهٔ شهروندان منفعل قرار می‌دهد. کانت مردانی را که ارباب خودشان نیستند، نیز شهروندان

1 . Duty

منفعل می‌داند اما تفاوت وضعیت زنان با مردانی که در زمره شهروندان منفعل قرار دارند، این است که به نظر کانت این مردان می‌توانند با ارتقای جایگاه خود به شهروندانی فعال تبدیل شوند ولی زنان قابلیت چنین ارتقایی را ندارند (kleingeld, 1993: 137-8).

نکته مهم این است که بر قرار دادن زنان در زمره شهروندان منفعل، که قابلیت شهروند فعال شدن را ندارند، لوازم و تبعاتی مترتب است. به این ترتیب که آن‌ها فاقد کل ویژگی‌های قانونی شهروندی مذکور در *مابعدالطبیعه اخلاق* می‌شوند. به بیان دیگر آن‌ها نخست فاقد آزادی قانونی برای مخالفت با قوانینی می‌شوند که به عنوان شهروند موافقت خود با آن‌ها را اعلام نکرده‌اند. ثانیاً از برابری مدنی که به موجب آن هیچ کس بر دیگری برتری ندارد، برخوردار نمی‌شوند و نیز از استقلال مدنی که بنا به آن هر شهروند از حیث وجود و حمایت وابسته به اراده هیچ یک از افراد جامعه نیست، محروم می‌شوند. بدین ترتیب به نظر کانت زنان در وجود و حمایت وابسته به اراده مردان هستند؛ مردان محافظان و اربابان زنان هستند و زنان باید از قوانینی اطاعت کنند که حق مخالفت یا موافقت با آن‌ها را ندارند (ibid: 138).

حاصل سخن این که به نظر کانت زنان ظرفیت استقلال ندارند چون از روی میل رفتار می‌کنند نه از سر عقل و فهم (ibid: 136). در میان مفسران فمینیست کانت عده‌ای مثل اوکین، کلاینگلد و شوت¹ بشدت بر دیدگاه او در باب زنان انتقاد می‌کنند و عده‌ای مثل میکولا سعی در تلطیف این انتقادات خشن دارند. اما آن چه قابل انکار نیست این است که اگرچه نمود انتقادات بر نظرات کانت کاملاً به حق و بجا می‌نماید، اما کانت در درون ساختار اجتماعی عصرش می‌اندیشید و بنابراین شاید بتوان با مدافعان او کمی همدلی نمود.

شأن زن در فلسفه اسپینوزا

اسپینوزا در فقرات محدودی به بحث زنان و اختلاف جنسیتی مابین انسان‌ها اشاره کرده است. یکی از فقرات مذکور در این باره در بخش چهارم *اخلاق* است. آن جا او به داستان خلقت آدم و حوا اشاره می‌کند و ضمن آن به برابری عقلانی زن و مرد اشاره می‌کند و می‌گوید در طبیعت برای «آدم» چیزی مفیدتر از همسرش وجود ندارد (E, IV, 68, Sch). اسپینوزا از «آدم» در این فقره تحت عنوان «انسان آزاد» یاد می‌کند. به نظر اسپینوزا «آن گاه که آدم خودش را در ردیف حیوانات پایین‌تر از خودش قرار داد، شروع به تقلید عواطف آن‌ها کرد و آزادی خویش را از دست داد» (ibid). این فقره حاکی از آن است که اسپینوزا زنان و مردان را در حالت طبیعت برابر می‌داند. در چند خط پایانی *رساله‌ی سیاست* نیز اسپینوزا ضمن بحث ناتمام درباره‌ی حکومت مردم‌سالاری، زنان را از شرکت در حکومت محروم می‌کند و دلایلی بر این مطلب می‌آورد.

اولین استدلال اسپینوزا برای عدم اعطای حق شرکت در امور سیاسی به زنان در حکومت مردم‌سالاری مبتنی بر تشخیص ضعیفی طبیعی در آن‌هاست. او آن‌ها را دارای قوه‌ی عقلانی ضعیف‌تری نسبت به مردان می‌داند (TP, XI, 4). تکیه‌ی اسپینوزا در این فقره بر تجربه است. وی می‌گوید: «چون هیچ موردی نمی‌توان یافت که زنان و مردان با هم حکومت کرده باشند، بلکه همواره مردها حاکم بوده‌اند و زن‌ها تابع، و

1 . Schott

هر دو جنس همواره در هماهنگی زندگی کرده‌اند... اگر زنان طبیعتاً با مردان برابر بودند و توانایی و قوت نفس (ویژگی‌هایی که قدرت و حق انسان متشکل از آن‌هاست) برابری داشتند، مطمئناً باید ملت‌های زیادی یافت می‌شد که در آن‌ها زنان و مردان با هم حکومت می‌کردند و نیز ملت‌هایی که در آن‌ها زن‌ها حاکم و مردها تابع بودند. اما چنین نمونه‌هایی هیچ‌جا یافت نمی‌شوند» (ibid). مطالعه این فقرات نشان از تناقضی در سخنان اسپینوزا می‌کند. از یک سو در رساله/اخلاق به برابری عقلانی طبیعی زنان و مردان اشاره می‌کند و از طرف دیگر در رساله سیاست به نابرابری آن‌ها حکم می‌کند. اسپینوزا در دیگر آثارش نیز به این ضعف زنانه اشاره کرده است. در مقدمه‌ی رساله‌ی سیاسی الهی، از آن با عبارت «اشک‌های زنانه»^۱ و در اخلاق با تعبیر «دلسوزی زنانه»^۲ یاد می‌کند (TP, Pref, 3; E, IV, 37, Sch 1). به نظر اسپینوزا دلسوزی زنانه مانعی بر سر راه عقل است (E, IV, 37, Sch 1; C: 219). بنابراین زن‌ها به خاطر این ویژگی دلسوزی زنانه، فاقد قوت نفسی^۳ هستند که به موجب آن «هر کسی می‌کوشد فقط تحت هدایت عقل وجودش را حفظ کند» (ibid, III, 59, Sch). همین ضعف باعث می‌شود آن‌ها تحت تسلط شوهرانشان درآیند و نظرات سیاسی آن‌ها را منعکس کنند.

دومین استدلال اسپینوزا برای عدم اعطای حق شرکت در امور سیاسی به زنان در حکومت مردم‌سالاری مبتنی بر تحلیل عواطف مردها نسبت به زنان است. او استدلال می‌کند از آن‌جا که مردها اغلب از سر شهوت، زنان را دوست می‌دارند و توانایی و حکمت زنان را با ملاک زیبایی‌شان می‌سنجند و از هر لطفی که زنان محبوبشان به مردان دیگر نشان دهند، منزع‌جند. برابری زنان و مردان در حکومت باعث به خطر افتادن صلح و آرامش می‌شود (TP, XI, 4).

سومین دلیل و دلیل اصلی اسپینوزا در استثنای زنان از شرکت در امور سیاسی این است که آنان نمی‌توانند شرط استقلال را، که از شرایط لازم برای شرکت در حکومت مردم‌سالاری است، برآورده کنند. توضیح این که اسپینوزا برای کسانی که در مردم‌سالاری حق رای و اداره‌ی کشور را دارند، شرایطی تعیین می‌کند: تابعیت از کشور، استقلال و اشتها به نیکی. تابعیت را بدین علت عنوان می‌کند تا بگوید خارجی‌هایی که تابع دولتی دیگر هستند، حق رای و شرکت در اداره‌ی کشور را ندارند. منظور او از تعیین شرط استقلال نیز استثنای زنان و کودکان و نوکران و صغیران از شرکت در حکومت مردم‌سالاری است (ibid, XI, 3). دلیل این که زنان و نوکران و کودکان و صغیران را از شرکت در حکومت مردم‌سالاری محروم می‌کند، عدم استقلال آن‌ها از شوهران و اربابان و پدرانشان است.

اسپینوزا در رساله‌ی سیاست از نسبت‌های «استقلال»^۴ یا «وابستگی»^۵ افراد صحبت می‌کند (TP, II, 9& 10& 11& 15; TP, III, 5& 6& 8& 10& 12& 14). به نظر او، میزان وابستگی و استقلال هر فرد بستگی به میزان قدرتش دارد، یعنی هر چه قدرت شخص بیشتر باشد، مستقل‌تر و هر چه قدرتش کمتر باشد، وابسته‌تر است. میزان قدرت هر فرد نیز بستگی به میزان فعال بودنش دارد.

-
1. womanish tears
 2. unmanly compassion
 3. tenacity
 4. independence: sui juris
 5. dependence: alteruis juris

فعال بودن در نظر اسپینوزا به معنای داشتن تصورات تام بیش تر یا عواطف فعال بیشتر است. توضیح این که اسپینوزا نفس را تصور بدن می‌داند (E, II, 13). نفس از نظر او مرکب از تصورات تام و ناقص است. تصورات تام نفس، مقوم عقل و تصورات ناقص انسان، مقوم تخیل او هستند. تصور تام تصویری است که اگر آن را بنفسه و بدون ارتباطش با موضوع تصور در نظر بگیریم دارای همه‌ی ویژگی‌ها و علامات داخلی یک تصور درست باشد (ibid, II, D4). تصور درست تصویری است که مطابق با موضوع تصور یا متصور باشد (E, I, A4). از نظر اسپینوزا تصور درست و تصور تام یک چیز هستند که با نظر به خواص و علامات خارجی، درست و با نظر به خواص و علامات داخلی، تام نامیده می‌شود. او در نامه به چیرنه‌هاوس^۱ چنین می‌نویسد که هیچ تفاوت دیگری بین تصور تام^۲ و تصور درست^۳ نمی‌یابد، «جز این که لفظ «درست» فقط به تطابق تصور با متصورش اشاره می‌کند، درحالی که لفظ «تام» به ماهیت فی‌نفسه‌ی تصور اشاره می‌کند، به طوری که هیچ تفاوت واقعی بین یک تصور تام و تصور درست غیر از این ارتباط عارضی یا خارجی وجود ندارد» (letter 60; Wolf:300). تصور نادرست بالطبع با موضوع تصور یا آن چه مورد تصور است، مطابقت نمی‌کند. تصور ناقص نیز چون بنفسه و بدون در نظر گرفتن موضوع تصور یا متصور اعتبار شود، خواص یا علامات داخلی یک تصور درست را ندارد. بنابراین تصور ناقص و نادرست نیز باید یک چیز باشند.

اسپینوزا عواطف را احوال بدن و تصورات آن‌ها می‌نامد (E, III, Def. 3). عواطف، آن دسته از احوال بدن و تصوراتش است که بر قدرت فعالیت بدن تأثیر می‌گذارند، یعنی «قدرت فعالیت بدن به واسطه‌ی آن‌ها افزایش می‌یابد، یا کاهش می‌پذیرد، تقویت می‌شود، یا از آن جلوگیری می‌شود» (ibid, III, D3). او عواطفی که خود انسان به تنهایی علت آن‌هاست، یا به بیان دیگر انسان علت تام آن‌هاست عواطف فعال یا افعال می‌نامد (ibid, 58).

با نظر به آن چه گفته شد معلوم می‌شود که اسپینوزا معتقد است انسان قادر است تصورات ناقص یا بیانی عواطف منفعل خود را تبدیل به تصورات تام یا عواطف فعال نماید و به فعالیت و قدرت و استقلال بیشتری دست یابد. به نظر او شخص برای نیل به چنین وضعیتی می‌بایست تعامل بیشتری با عالم داشته باشد و اشیای بیشتری را درک کند، چون اسپینوزا بر این باور است که هر چه بدنی قدرت و استعداد درک اشیای بیشتری را داشته باشد، نفس آن بدن اشیای بیشتری را می‌تواند درک کند (E, II, 3. Sch). هر اندازه که فهم نفس بیشتر شود، پایداری در هستی یا کوناتوسش نیز افزایش می‌یابد (ibid, III, 9). افزایش کوناتوس به معنای افزایش فضیلت است (ibid, IV, 20, Dem). قدرت و فضیلت برای اسپینوزا یک چیز است (ibid, IV, Def. 8). پس افزایش کوناتوس منجر به افزایش قدرت نفوس نیز می‌شود. هر چه قدرت نفس بیشتر شود شخص مستقل تر می‌شود. در هیچ جای آثار اسپینوزا فقره‌ای نمی‌یابیم که در آن گفته شده باشد فقط مردان ظرفیت عقلانی تر و مستقل تر شدن را دارند. او فقط زنان و مردان نوکر و صغیران را به دلیل مستقل نبودن از شرکت در امور سیاسی منع کرده است.

1 . Tschirnhaus
2 . adequate
3 . true

نتیجه این سخنان این است که زنان که در زمان اسپینوزا نسبت به مردان تعامل کمتری با جامعه داشتند، از فعالیت و قدرت و استقلال کمتری نسبت به مردان برخوردار بودند. شاید به همین خاطر اسپینوزا زنان را از حقوق شهروندی محروم می‌کند. زن بودن در جامعه و زمانی که اسپینوزا زندگی می‌کرد، «محدودیت‌های شدیدی بر قدرت و لذات و فضیلت زنان» اعمال کرده و مانع بسط بدن‌ها و نفوس آنان شده بود و نفوس زنان را متفاوت با نفوس مردانی کرده بود که در معرض چنین محدودیت‌های اجتماعی نبودند (Lloyd, 2009: 37). یک دلیل بر این مدعا را در آثار زنان فمینیست قرن هفدهم می‌توان یافت. کاوندیش از غفلت و تحقیر و استهزای ویژگی‌های زنانه از سوی مردان جامعه خود انتقاد می‌کند و توضیح می‌دهد که این فضای فکری باعث شده است که زنان در نادانی کسل‌کننده‌ای زندگی کنند. او به علاوه از فراهم نبودن امکان تعلیم و تربیت برای زنان عصر خود انتقاد می‌کند. ماشام بر این است که مادران باید طوری دخترانشان را تربیت کنند که به جای اعتماد به نظرات دیگران از عقلشان استفاده کنند و مری آستل بر لزوم تعلیمات رسمی آکادمیک و مطالعه شیوه‌دکارتی برای رشد عقلانی زنان تأکید می‌کند (Broad, 2003: 5). با توجه به آن چه گفته شد، می‌توان به اهمیت نقش اجتماع در پرورش انسان‌ها پی برد. بدین ترتیب می‌توان گفت اگرچه در گاه خلقت به آدم و حوی طبیعت موافق و یکسان و هماهنگی عنایت شد، اما دختران حوا در سیر تاریخ نتوانستند پایه پای مردان به رشد بدن‌های اجتماعی خویش پردازند و همین باعث شد تا در قرن هفدهم اسپینوزا اعلام کند، چون زنان قرن هفدهم در حالت اجتماعی به آن درجه از رشد عقلانی لازم نرسیده‌اند، نباید در حکومت و امور سیاسی شرکت کنند. نوشته‌های سیاسی اسپینوزا نشان می‌دهند که «زنان در حالت طبیعت هر گونه که باشند، در حالت اجتماعی ظرفیتشان با ظرفیت مردان برابری نمی‌کند» (Lloyd, 2009: 37). البته شاید همین عقب ماندگی بدن اجتماعی^۱ زنان دلیل موجهی برای اسپینوزا بود تا زنان را به لحاظ اجتماعی ضعیف‌تر بداند، در جایگاه پایین‌تری قرار دهد و از شرکت در امور سیاسی منع کند. اما بنا به فلسفه اسپینوزا همواره این امکان وجود دارد که افراد از محیط اجتماعی خود جدا شوند و جامعه‌ی جدیدی بسازند که بیشتر از محیط اجتماعی قبلی به افزایش قدرت بدن و نفس‌شان کمک کند (ibid: 38). بنابراین نظریه‌ی اسپینوزا راه را برای شرکت زنان در امور سیاسی باز می‌گذارد، به شرط آن که به توان عقلانی لازم برسند.

مقایسه دیدگاه اسپینوزا و کانت درباره زنان

اسپینوزا و کانت هر دو در ویژگی‌هایی که به زنان نسبت داده اند متفق به نظر می‌رسند. هر دوی آن‌ها به وجود ضعفی در زنان اشاره کرده اند که مانعی بر سر راه رفتار عقلایی آن‌هاست. اسپینوزا از این ضعف با عبارت «اشک‌های زنانه» و «دلسوزی زنانه»^۲ یاد کرده است (TTP, Pref, 3; E, IV, 37, Sch 1). کانت نیز زنان را طبیعتاً ضعیف و ترسو می‌داند. به نظر کانت منشأ ترس زنان در ساختار زیست‌شناسانه آن‌ها

۱. بدن طبیعی همان بدنی است که ما با آن متولد می‌شویم و به عبارتی همان بدن زیست‌شناسانه ماست اما بدن اجتماعی بدنی است که در خلال تجربه‌های زندگی اجتماعی شکل می‌گیرد. برای مطالعه بیشتر بنگرید به: فاطمه بختیاری (۱۳۹۲)، «تفسیر فمینیستی نظریه اسپینوزا»، مجله فلسفه دانشگاه تهران، ۴۱ ش.

است چون طبیعت مقرر کرده که زنان بچه به دنیا بیاورند (Anthropology., VII, 306). بنابراین علی‌القاعده زنان باید ترسو باشند تا بتوانند از فرزندانشان محافظت به عمل آورند.

اسپینوزا و کانت هر دو بر تأثیر عاطفی زنان بر مردان تأکید دارند. منتهی اسپینوزا آن را منفی ارزیابی می‌کند و آن را دلیلی بر توجیه محرومیت زنان از ساختار سیاسی جامعه می‌داند (TP, XI, 4). حال آن که کانت آن را مثبت ارزیابی می‌کند و آن را نقشه طبیعت برای هدایت اخلاقی مردان می‌داند (Anthropology., VII, 306).

بالاخره این که اسپینوزا و کانت هر دو زنان را در زمره شهروندان منفعل قرار می‌دهند و حق شرکت در امور سیاسی را از آن‌ها سلب می‌کنند. استدلال هر دوی آن‌ها این است که زنان فاقد استقلال، که شرط لازم شهروندی است، می‌باشند. تعریف هر دوی آن‌ها از استقلال خودبسندگی و تأثیرناپذیری از دیگران است. بنابراین به نظر هر دو فیلسوف زنان معاصرشان ظرفیت شرکت در امور سیاسی ندارند. نکته اختلاف آن‌ها در این است که اسپینوزا زنان و مردان را در حالت طبیعت برابر می‌داند و معتقد است در حالت اجتماعی زنان و مردان برابر نیستند ولی کانت بر آن است که زنان چه در حالت طبیعت و چه در حالت اجتماعی پایین‌تر از مردان هستند و فاقد برخی ویژگی‌هایی هستند که مردان را موجوداتی عقلانی، مستقل و شهروند می‌کند. کانت طبیعت زن را میل و طبیعت مرد را فهم می‌داند اما در فلسفه اسپینوزا چنین چیزی دیده نمی‌شود.

عقل در نظر اسپینوزا به تصورات تامّ مقومّ نفس گفته می‌شود. نفس در نظر اسپینوزا مرکب از تصورات تامّ و ناقص است که تصورات تامّ مقومّ عقل انسان و تصورات ناقص مقومّ انفعالات او هستند. میل در نظر اسپینوزا خود ذات انسان یا کوناتوس یا کوشش اوست، از آن حیث که در عین حال هم به نفس مربوط است و هم به بدن (E, III, 9, Sch). کوناتوس یعنی این که هر موجودی می‌کوشد، وجودش را حفظ کند. به دیگر سخن، عامل نفی هیچ موجودی در درون خودش نیست و اگر عاملی خارجی وجود نداشته باشد، موجود تا ابد به وجود داشتن ادامه خواهد داد (ibid, 4& 6). چنانچه مشهود است بحث اسپینوزا در مورد انسان به طور کلی است، چه زن باشد چه مرد. اگر تصورات تام او بیش از تصورات ناقصش باشد، عاقل‌تر، کامل‌تر و مستقل‌تر خواهد بود. بنابراین به نظر می‌رسد فلسفه اسپینوزا راه را برای شرکت زنان در امور اجتماعی و سیاسی باز می‌گذارد به شرط آن که بر تصورات تام خود بیفزایند، عاقل‌تر و مستقل‌تر شوند.

کانت مانند اسپینوزا شهروندان منفعل را از شرکت در امور سیاسی محروم می‌کند. شهروندان منفعل از نظر او نیز چون اسپینوزا شامل زنان و گروهی از مردان است. اما کانت بر خلاف اسپینوزا معتقد است فقط مردانی که در زمره شهروندان منفعل هستند به شرط تعلیم و تربیت و کسب استقلال می‌توانند نهایتاً به عنوان شهروند در جامعه فعالیت نمایند. نکته مهم این که اگرچه می‌توان با هر دو فیلسوف با توجه به زمان زیست و فضای فکری موجود در زمانشان در باب نظرات زن ستیزشان همدلی کرد و محرومیت‌هایی را که برای زنان قائل شده‌اند به سبب این که فرزند زمانه خود بوده‌اند، توجیه کرد، اما نکته مهم این است که فلسفه کانت با توصیف زنان به عنوان موجودات غیرمعقول (اگر اخذ این تفسیر روا باشد) نظریات غیرمعقول و فاقد تخیل عصرش را به نحوی نظام مند تبیین کرده است گویی کانت همان طور که در حوزه فلسفه نظری تحلیل‌گر و توجیه‌گر علم مسلط زمانش بود، در حوزه زنان نیز به همین نحو توجیه‌کننده تفکر غالب زمانش بوده است. توضیح این که در دوره مدرن حتی خود زنان متفکر هم تحت تأثیر تفکر عصر خود سخنانی گفته

اند که نزدیک به نظرات مردان فیلسوف دوره مدرن است. مارگارت کاوندیش می‌اندیشید علت این که زنان ریاضیدان یا منطق‌دان نمی‌شوند نرمی مغز آن‌هاست. او به همین دلیل به مردان زمانش حق می‌داد که زنان را در حکومت دخالت ندهند چون می‌اندیشید مغز زنان با مغز مردان فرق دارد. مری چادلی نیز به همین ترتیب مهارت استدلالی زنان را نقد می‌کند و بر آن بود که کار فکری بر زنان گران می‌آید و بدین ترتیب آن‌ها را در حوزه تفکر سطحی می‌دانست (Broad, 2003: 9-10).

نتیجه گیری

اسپینوزا و کانت دو فیلسوف دوره مدرن اروپا در باب زنان، به ویژه حقوق شهروندی آن‌ها، اندیشیده‌اند و هر دوی آن‌ها زنان را از شرکت در امور سیاسی محروم کرده‌اند. با این که هر دو در حوزه سیاست نظرات مشابهی در باب زنان دارند ولی به سبب ویژگی‌های فلسفه و نظراتی که در باب زنان در حالت طبیعت ارائه کرده‌اند، نزد فلاسفه فمینیست جایگاه متفاوتی کسب کرده‌اند. در حالی که اسپینوزا بخاطر نظریه نفس و بدن یگانه‌انگارش و نیز نظریه خاصش در باب ماهیت نفس به عنوان پشتوانه‌ای مهم برای فلسفه فمینیستی در نظر گرفته شده است، وضعیت کانت کاملاً متفاوت است. او بخاطر این که در نظرش زنان ظرفیت استقلال ندارند چون از روی میل رفتار می‌کنند نه از سر عقل و فهم، به شدت مورد انتقاد برخی فلاسفه فمینیست قرار گرفته است.

References

- Bakhtiari, Fatemeh (2014), "feminist interpretation of Spinoza's theory of mind", *Falsafeh*, Vol. 41, issue 2. Winter and Spring, pages 47-64, https://jop.ut.ac.ir/artide_50252.html.
- Broad, Jacqueline (2003), *women philosophers of the seventeenth century*, Cambridge university press.
- Descartes (1985), *Discourse on the Method*, Translated by John Cottingham, Robert Stoothoff, and Dugald Murdoch, in the *Philosophical Writings of Descartes*, Vol.1, Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (1887), *The Philosophy of Law*, translated by W. Hastie, B.D. Edinburgh: T. & T. Clark.
- Kant, Immanuel (1992), "Answering the Question: What Is Enlightenment?", translated into Persian by Homayoon Fooladpoor, *Kelk*, no. 22, December & January 1991-2, pages 48-57, <http://ensani.ir/file/download/artide/20120426145722-5209-326.pdf>
- Kant, Immanuel (2006), *Anthropology from a pragmatic point of view*, translated and edited by Robert B. Louden, Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (2011), *Observations on the feeling of the beautiful and sublime and other writings*, edited by Patrick Frierson & Paul Guyer, Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (2012), *Groundwork of the Metaphysic of Morals*, translated and edited by Mary Gregor & Gens Timmermann, Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (2014), *The Philosophy of Law*, translated into Persian by Manouchehr Sanei Dare Bidi, Tehran: naghshonegar.
- Kleingeld, Pauline (1993), "The problematic status of gender-neutral language in the history of philosophy: The case of Kant", *The philosophical Forum*, vol. XXV, no. 2

- Lloyd, Genevieve (2009), “Dominance and Difference: A Spinozistic Alternative to the Distinction between “Sex” and “Gender””, Moira Gatens, *Feminist Interpretations of Benedict Spinoza*, the Pennsylvania State University Press, pp. 29- 42.
- Mikkola, Mari (2011), “Kant and moral agency and women’s nature”, *Kantian review*, 16, 1
- Nye, Andrea (2004), *Feminism and modern philosophy: an introduction*, Routledge.
- Okin, susan moller (1982), "women and the making of the sentimental family", *philosophy & public affairs*, vol. 11. No.1, pp. 65-88
- Rachel, James (2003), *The Elements of Moral Philosophy*, McGraw-Hill.
- Spinoza, Baruch. (1966). *The Letters*, translated by A. Wolf, in the Correspondence of Spinoza, Great Britain
- Spinoza, Baruch (1994), *Ethics*, edited and translated by Edwin Curley, in A Spinoza Reader: *The Ethics and other works*, Princeton University Press.
- Spinoza, Baruch (2002), *Political treatise*, translated by Samuel Shirley, in the Complete Works of Spinoza, Hackett Publishing Company.
- Spinoza, Baruch. (2007). *Theological-Political Treatise*, translated by Michael Silverthorne and Jonathan Israel, edited by Jonathan Israel, Cambridge University Press.